

SÜNİ INTELEKTİN AZƏRBAYCANDA XARİCİ DİLİN TƏDRİSİNƏ GƏTİRDİYİ YENİLİKLƏR

KÖNÜL İSGƏNDƏROVA

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Sumqayıt Dövlət Universitetində ingilis dili müəllimi. E-mail: konul.isgandarova@sdu.edu.az
<https://orcid.org/0000-0001-8103-1623>

Məqaləyə istinad:

İsgəndərova K. (2025). Süni intellektin Azərbaycanda xarici dilin tədrisinə gətirdiyi yeniliklər. *Azərbaycan məktəbi*, № 1 (710), səh. 111-116

DOI: 10.30546/32898065.2025.1.028

ANNOTASIYA

Süni intellekt ifadəsi ilk dəfə 1956-cı ildə Dartmut kollecinin professoru Con Makkarti tərəfindən bir layihənin adına verilib. Tədqiqat sahəsi olaraq süni intellektin təməli hesab edilən Dartmut konfransı "maşın dilindən necə istifadə etmək, söz və ifadələr formalaşdırmaq, insanların bəzi problemlərini həll etmək və özlərini təkmilləşdirmək" kimi məsələlərə yönəlmişdi.* Hazırda isə süni intellekt ifadəsi daha geniş mənə kəsb edir və hər gün yeniliklərlə özünü sübut etməkdə davam edir. Son onilliklər ərzində süni intellektin təhsilə təsirini qara lövhələrdən ağ lövhələrə, ağıllı lövhələrə və proyektorlarla ekran təqdimatına keçid etməsində, təhsil materiallarının elektron variantda təqdim edilməsində, onların daha əlçatan olmasında görmək olur. Əvvəllər mühazirə mətnlərini əllə yazan tələbələr artıq elektron paylaşımardan yararlı bilirlər, bu da müəllimə tələbəni daha artıq müzakirə tipli, mövzu əsaslı və layihə əsaslı sorğuya, problemi təhlil etmə prosesinə hazırlamaqda, tələbədə problemlərin həllinə tənqidi yanaşma düşüncəsini formalaşdırmaqda çox kömək edir. Vaxtı səmərəli təşkil edən müəllim tələbələrlə daha çox ünsiyyətdə olur, onların düşüncə və yanaşmalarını dinləməklə tələbəyənlü dərslər hazırlamağa nail olur. Texnologiyanın inkişafı əvvəllər mümkün olmayan onlayn dərslərin keçirilməsinə də geniş imkanlar verir. İstənilən vaxtda, istənilən məsafədən müəllim-tələbə interaksiyasını yaratmaq, pandemiya kimi çətin vəziyyətlərdə bu imkanlardan yararlanmaq üçün süni intellekt əvəzsiz rol oynayır. Vebinar, təlim və konfransların həyata keçirilməsi ilə dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan professorlar, alimlər və digər sahələrdə çalışan insanlar çox rahatlıqla ünsiyyət qura bilirlər.

Açar sözlər: Texnoloji inqilab, süni intellekt, təhsildə internet tətbiqləri.

Məqalə tarixçəsi

Göndərilib: 06.02.2025

Qəbul edilib: 21.02.2025

* <https://st.lnl.gov/news/look-back/birth-artificial-intelligence-ai-research>

INNOVATIONS BROUGHT BY ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE TEACHING OF FOREIGN LANGUAGES IN AZERBAIJAN

KONUL ISGANDAROVA

Doctor of Philosophy in Pedagogy, Associate Professor, Sumgait State University. E-mail: konul.isgandarova@sdu.edu.az

<https://orcid.org/0000-0001-8103-1623>

To cite this article:

Isgandarova K. (2025). Innovations brought by artificial intelligence in the teaching of foreign languages in Azerbaijan. *Azerbaijan Journal of Educational Studies*. Vol. 710, Issue 1, pp. 111-116

DOI: 10.30546/32898065.2025.1.028

ABSTRACT

The term "artificial intelligence" was first introduced by Dartmouth College professor John McCarthy in 1956 as the name of a project. The Dartmouth Conference, which considered the foundation of artificial intelligence as a research field, aimed to address issues such as "how to use machine language, form words and expressions, solve some human problems, and improve themselves".* Today, however, the concept of artificial intelligence carries a much broader meaning and continues to prove itself with new advancements every day. Over the past decades, the impact of artificial intelligence on education can be observed in the shift from blackboards to whiteboards, smartboards, and screen presentations using projectors, as well as in the procuring of educational materials in electronic formats, making them more accessible. Previously, students had to take lecture notes by hand, whereas now they can utilize electronic resources, which help teachers focus more on discussion-based, topic-centred, and project-based inquiries. This shift enables students to engage in problem analysis and fosters critical thinking in problem-solving. Teachers who manage their time effectively can interact more with students, listen to their thoughts and perspectives, and prepare more student-centred lessons. The advancement of technology has also made online education, which was previously impossible, widely accessible. Artificial intelligence plays an invaluable role in enabling teacher-student interaction anytime, anywhere, especially in challenging circumstances such as pandemics. Through the organization of webinars, training sessions, and conferences, professors, scientists, and professionals from various fields living in different countries around the world can easily connect.

Keywords: Technological revolution, artificial intelligence, internet applications in education.

Article history

Received: 06.02.2025

Accepted: 21.02.2025

* <https://st.lnl.gov/news/look-back/birth-artificial-intelligence-ai-research>

Giriş

İngilis dili global kommunikasiya, biznes və akademik sahədə əsas dil olaraq geniş yayılıb. Onun tədrisində innovativ metodlara ehtiyac artır. Müasir yanaşmalar və metodlar tələbə və digər dil öyrənmək istəyənlərin dil ehtiyaclarını ödəməkdə, müəllimlərin və tələbələrin görə-cəkləri işi planlamaqda, vaxtlarına qənaət etməkdə, axtarış platformalarının müxtəlif funksiyalarından istifadədə və bir çox məlumatların əldə edilməsində əvəzsiz rol oynayır. Süni intellekt həyatımızın hər bir sahəsində olduğu kimi, təhsildə də inqilab yaradaraq ənənəvi tədris metodlarını tamamlayır və ya onu dəyişir. Məqalənin əsas məqsədi süni intellektin (Sİ) əsas tətbiqi formalarını və faydalarını araşdırmaq, onun ingilis dilinin tədrisində etdiyi böyük dəyişiklikləri öyrənməkdir.

Dil öyrənmə tətbiqləri

Artıq bir neçə ildir ki, Babbel, Duolingo kimi proqramlardan dil öyrənmək üçün istifadə edilir. Bu və bu kimi proqramlar istifadəçilərə fərdiləşdirilmiş təlimlər təşkil etmək işini yerinə yetirir. Tədqiqat çərçivəsində Duolingo tətbiqinin necə nəticə verdiyini analiz etmək üçün Sumqayıt şəhərində 20 şagird arasında sorğu aparılıb. Sorğu əyani formada aparılıb, lakin nəticələr WhatsApp tətbiqi üzərindən toplanıb. Təcrübədə iştirak edən proqram istifadəçiləri 148 gün əvvəllər heç tanış olmadıqları alman dilini öyrəniyələr. Burada şagirdlərin irəliləyişlərini araşdırmaq nəzərdə tutulub. Alman dilini seçməkdə məqsəd bu dildən Azərbaycan məktəblərində az və ya heç istifadə edilməməsidir. Sorğuda onların bu tətbiqdən nə qədər müddət istifadə etdikləri və dil bacarıqlarına necə yiyələndiklərini üzə çıxarmaq üçün suallar təyin edilib. Duolingo tətbiqində dinləmə, oxu, yazı, danışmaq və qrammatik materiallar bölmələr şəklində təyin edilib. Proqramın tərtibatında CEFR ümumi Avropa istinad çərçivəsinin dil səviyyələrinin bölgüsündən istifadə edilib. Burada dil öyrənmə prosesi səviyyələr üzrə tamamlandıqdan sonra digər səviyyələrə keçid

edilir. Burada A1 səviyyəsi 3 bölmədə: çox erkən (çox sadə), erkən (sadə) və çətin (very early, early və hard) kimi verilib. Məlum olub ki, 148 gün ərzində dil öyrənən tələbələr A1 səviyyəsinin çox erkən bölməsini bitirib və ikinci bölməsinə keçid ediblər. İlk bölməni tamamlayan tələbələrin demək olar ki, hamısı çox sadə mətnləri oxuyub tərcümə edə bilir, sadə cümlələrlə özlərini ifadə edir, həmçinin verilmiş söz və ifadələri anlayırlar. Proqramın müsbət tərəfi odur ki, burada dili öyrənmək üçün müxtəlif mətnlər, oyunlar və ünsiyyət qurmaq üçün bölmələr var. Bu dil təlimi funksional şəkildə təşkil edilib. Burada tədris proqramı söz ehtiyatını artırmağa üstünlük verib. Lakin bu proqramın A1 səviyyəsinin ikinci bölməsini tamamlayan istifadəçiləri mətn qurmaqda çətinlik çəkirlər. Dili öyrənmək üçün proqramlaşdırılan tətbiqdə axıcı və düzgün qrammatik qaydalara riayət edərək ünsiyyətə yiyələnmək istəyənlər onun "Premium" variantından istifadə edirlər. "Premium" istifadəçilərinin digər istifadəçilərdən 2 dəfə tez öyrənmək şansları var. Təcrübənin davam etdirilməsi nəzərdə tutulub.

Süni intellektdən düzgün istifadə məqsədilə tələbələrdə faydalı təcrübə yaratmaq əlverişli üsuldur (Conklin, Hartman, 2014). Məlumdur ki, artıq kütləviləşən avtomatlaşdırılmış mesajlaşma üçün yaradılan Sİ tətbiqlərindən müəllim və təhsilalanlar çox yararlanırlar. Bunlara misal olaraq Google Gemini, ChatGPT və Copilot-u göstərə bilərik. Avtomatlaşdırılmış yazı təhlili üçün də bir çox Sİ tətbiqləri mövcuddur. Bunlardan ən çox istifadə edilənlərə plagiatı üzə çıxarmaq üçün olan proqramları, yazıda edilmiş qrammatik söz və ifadə səhvlərini, cümlənin quruluşunu düzəldən proqramları aid etmək olar. Daha geniş istifadə edilənlərdən Grammarly-ni misal göstərmək olar.

Artıq son illər geniş yayılan virtual reallıq, ilk növbədə oyunların tətbiqinə, daha sonra digər sahələrə daxil edildi. Azərbaycanda hələ təhsil sahəsində istifadə edilməsə də, bəzi ölkələrdə istifadəsinə başlanıb. Virtual dünyaya baxış haqqında müəllim və tələbələr məlumatlı olsalar da, onun istifadəsi hələ müəyyən qrup insanlar üçün çətin görünə bilər. Lakin bununla

belə Sİ proqramlarının çox yaxın zamanda bir çox sahələrdə, o cümlədən təcridən təhsil sahəsində də tətbiqi nəzərdə tutulur. Virtual alətlər tələbə və müəllim heyəti üçün öyrətmə və öyrənmə prosesində yeni bir inqilabdır. Bu yanaşma təhsildə bir çox yeniliklərin təcəmini qoya bilər. Əgər bu tətbiqin həyata keçirilməsi nəzərdə tutularsa, bunun üçün xüsusi pilot məktəblərdə bəzi sinif otaqlarının lazımi avadanlıqlarla təchiz edilməsi planlaşdırıla bilər.

Süni intellektin tədrisə faydaları

Etiraf etmək lazımdır ki, süni intellekt proqramlarından istifadə etməyənlərin sayı çox azdır. Bu yenilikçi, öyrədici və yardımçı tətbiqlər artıq həm müəllimlərin, həm də tələbələrin “dostuna” çevrilib. Bunun bir çox səbəbləri var. Dil öyrənmə prosesində hər bir tələbənin sürətinə uyğun dərs planlaması, tələbələrin etdikləri səhvlərə avtomatik rəy verməsi, səhvlərin analizi, təkmilləşmə istiqamətində təkliflər irəli sürməsi və bir çox müsbət cəhətləri özündə əks etdirir. Həmçinin dil maneəsini aradan qaldıraraq mətnlərin tərcümə edilməsi və real vaxt rejimində transkripsiya təklifləri ilə öyrənmələr üçün imkanlar yaradır.

Müəllimlərin işinin ayrılmaz hissəsinə çevrilən Sİ proqramları vaxta qənaət etmək baxımından, bir çox işlərin planlaşdırılmasında, proqram tərtibatında, tapşırıqların hazırlanmasında, müxtəlif növ test tapşırıqlarının, diskussiya üçün mövzuların seçilməsində, problemin həlli istiqamətində məsləhətlərin, qrup və cüt şəkilli müzakirələrin təşkilində, xüsusilə də rəngarəng təqdimatların hazırlanmasında əvəzsiz rol oynayır. Təcrübədən keçirdiyimiz və daha çox istifadə etdiyimiz Sİ proqramlarından bir neçəsinin adını çəkmək istərdik. Təhsil sahəsində çalışan hər bir şəxs Canva, MagicSchool.ai, BriskTeaching.com, ElevenLabs.ai tətbiqlərindən rahatlıqla istifadə edə bilər. “BriskTeaching.com” tətbiqi müəllim üçün vaxta qənaət baxımından çox faydalıdır. Bu Sİ vasitəsi test və digər tapşırıqları asandan çətinə doğru və ya real həyat məsələləri ilə bağlı tələbələr üçün istənilən mövzuda düşündürücü suallar

tərtib etməkdə, həmin sualları onlayn şəkildə tez və asan yollarla avtomatik yoxlamaqda və bu barədə məlumatlandırmaqda çox yardımçı olur. Tələbələr tapşırıqları həll etməyə, müəllimlər yerindəcə yoxlayıb onları qiymətləndirməyə çox az vaxt sərf edir. Bu, tələbələrin zəif tərəflərini aşkar edib onların üzərində işləmək üçün lazımi resurslar tərtib etməyə yardım edir, sillabusların optimallaşdırılması və yeni dərs strategiyalarının hazırlanması ilə müəllimlərin iş yükünü azaldır.

Digər süni intellekt tətbiqi “MagicSchool.ai” tapşırıqları bir çox dillərdə, müxtəlif mövzularda yerinə yetirə bilən proqram kimi müəllimlərin ən yaxın köməkçisinə çevrilib. Bu proqram rubrik cədvəllər, mətnin mövzusunda əsasən suallar hazırlamaqda və bir çox fərqli istiqamətlərdə müəllim və tələbələrin istəklərini təmin etmək imkanına malikdir. Ən maraqlı funksiyalarından biri kimi şəkil yaratmasını və istənilən mövzuda şeir yazmasını göstərə bilərik. Tətbiqin ingilis dili müəllimləri üçün daha çox əlçatan olmasının əsas səbəbi odur ki, bəzi mövzuları tərcümə edərkən söz və ifadələr düzgün səslənmir, ona görə də dil müəllimləri bu tətbiqlərdən istifadə edərək dərs prosesinə müxtəlif yanaşmalarla oyunlar, düşündürücü tapşırıqlar və yarışlar daxil edə bilər. Universitet müəllimləri bu tətbiqlərin köməyi ilə mühazirə mətnlərini vaxt itirmədən təqdimatlara çevirə bilərlər. Proqram təqdimatları rəngarəng və ya sadə, səsli və ya səssiz formada hazırlayır. Bəzən tələbələrə daha geniş məlumat vermək üçün videoları izləyib araşdırma aparmaq müəllimlərin vaxtını çox aparırdı, artıq “MagicSchool.ai” bu məsələnin öhdəsindən də çox rahatlıqla gəlir. Videonun yazılı şərhini təqdim edərək həm müəllimlərin vaxtına qənaət edir, həm də ona hazır material təqdim etmiş olur. Müxtəlif qiymətləndirmə növlərindən istifadə edərək müəllimlər Sİ vasitəsilə diaqnostik, formativ, summativ qiymətləndirmə testləri hazırlaya bilərlər.

Süni intellektin təhsilə faydalı olan ən böyük tərəflərindən biri onun inklüziv tələbələrə də yararlı olmasıdır. Səsli idarəetmə, mətni səsli nitqə çevirmək, müxtəlif dillərə avtomatik

tərcümə etmək inkanı tətbiqin səmərəli tərəflərindən xəbər verir. Tələbələr tələffüz problemləri ilə tez-tez rastlaşırlar, “ELSA Speak” süni intellekt platforması tələbənin səhvinə təhlil edərək onu düzəltməyə kömək edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, süni intellektin tətbiqində bəzi məhdudiyyətlər və mənfi tərəflər də var. Bu, ilk növbədə texnoloji asılılıq yaradır. Müasir insan heç cür həyatı texnologiyasız təsəvvür edə bilmir. Diksona görə: “Bir çox alətlər və proseslər rəqəmsallaşdırılıb, bəziləri avtomatlaşdırılıb və coğrafi maneələr müəyyən dərəcədə aradan qaldırılıb, lakin aktyorlar və elementlər demək olar ki, eyni qalıb. Süni intellekt təhsildəki nizam-intizam prosesinin pozulmasına təsir etməyib, əksinə təhsili öz müsbət xüsusiyyətləri ilə təmin edib” (Dickson, 2017). Məsafələri bu qədər yaxınlaşdıran, insanları anında məlumatlarla təmin edən və cəmiyyətin müxtəlif sahələrində saysız- hesabsız işlər görən Sİ hiss olunmadan həyatımızın ayrılmaz hissəsinə çevrilib. Bir çox hallarda Sİ proqramlarında məlumatlar səhv və ya qeyri-dəqiq ola bilər, məsələn, “ChatGPT” adlanan və geniş kütlə tərəfindən istifadə edilən Sİ proqramı bəzən suala cavab verəndə belə qeydlər edir: “məlumatın səhv olması ilə qarşılaşsanız, mənə bildirin, düzəliş edim”.

Robotların kütləvi istehsalının yaxın gələcəkdə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulub. Robot nədir? Bu suala Thomas belə cavab verir: “Qeyri-rəsmi olaraq, fiziki sensorlar və mexanizmlər vasitəsilə ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqədə olan fiziki sistemdir” (Trappenberg, 2009). Bəs onlar insanları, müəllimləri, mühəndisləri, həkimləri və başqa sahədə çalışan insanları əvəz edə biləcəkmiz? Bu suala cavab vermək hələ ki çətindir, amma onu deyə bilərik ki, Sİ rəy verə bilsə də, sadaladığımız işləri yerinə yetirsə də, emosional və yaradıcı öyrənmə hələ də müəllimlər tərəfindən idarə olunmalıdır. Virtual müəllimlər hələ ki gözlənilən nəticələri göstərə bilmir. Elektronlaşdırılan kitabxanaların sayı günü-gündən artsa da, kitabları vərəqləyib oxuyan insan kütləsi elə Sİ yaradan ölkələrdə Çin, Yaponiya və ABŞ-də daha çoxdur.

Nəticə

Süni intellekt dünyada bir çox sahədə inqilabi dəyişikliklər yaradır və insanların həyatını asanlaşdırır. Aydın ki, Sİ tətbiqi gələcəkdə hər bir sahədə, eləcə də təhsil sahəsində inkişaf edəcək və həyatımızın ayrılmaz hissəsinə çevriləcək. Ona görə də, biz müəllimlər yenilikləri inkar etməməliyik, əksinə, onlardan düşünülmiş şəkildə, səmərəli istifadə etməyə çalışmalıyıq. Fati Tahirunun (2021) dediyi kimi: “Nəticələr göstərir ki, artıq Amerika Birləşmiş Ştatlarında, Yaponiyada və digər inkişaf etmiş ölkələrdə süni intellekt təhsildə tətbiq edilir. Tövsiyə ondan ibarətdir ki, səmərəli nəticəni təmin etmək üçün texnologiyadan istifadəyə nəzarət etmək və insanları istiqamətləndirmək üçün qaydaların formalaşdırılmasına ehtiyac var”¹.

Rəyçi: Şəfiqə Nəcəfova, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

- Conklin, T.A., & Hartman, N.S. (2014). Appreciative inquiry and autonomy-supportive classes in business education: A semilongitudinal study of AI in the classroom. *Journal of Experiential Education*, 37(3), 285-309.
- Crawford, K. (2021). *Atlas of AI*. Yale university Press, 336 p.
- Dickson, B. (2017). How artificial intelligence is shaping the future of education. <https://www.pcmag.com/news/how-artificial-intelligence-is-shaping-the-future-of-education> https://books.google.az/books?id=XvEdEAAAQBAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ViewAPI&hl=en&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false <https://www.freebookcentre.net/Computer-Science-Books-Download/Introduction-to-Artificial-Intelligence-by-Thomas-P-Trappenberg.html>

¹ https://www.academia.edu/49160652/AI_in_Education

- ⁴ McCarthy, J. Minsky, M.L., Rochester, N., Shannon, C.E. (1956). A Proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence.
<https://st.lnl.gov/news/look-back/birth-artificial-intelligence-ai-research>
- ⁵ Stokel-Walker, C. (2024). How AI Ate the World. A Brief History of Artificial Intelligence- and Its Long Future. Canbury, 280 p.
- ⁶ Tahiru, F. (2021). AI in education: A systematic literature review. Ho Technical University, Ghana. Journal of Cases on Information Technology, Volume 23, Issue 1
https://www.academia.edu/49160652/AI_in_Education
- ⁷ Trappenberg, T.P. (2009). Introduction to Artificial Intelligence, Dalhousie University, 208 p.